

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 1	Стр. 101-115	Ниш	јануар - март	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 32:2]:929 Tokvil, A.

Прегледни чланак

Примљено: 06.06.2011.

Мирољуб Јевтић
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд

АЛЕКСИС ДЕ ТОКВИЛ КАО ПРЕТЕЧА ПОЛИТКОЛОГИЈЕ РЕЛИГИЈЕ

Апстракт

Политикологија религије, једна од најмлађих из корпуса политичких и нетеолошких наука о религији, имала је своје претече. Један од најзначајнијих претеча је био и Алексис де Токвил (1805-1859). У своме делу Токвил је детаљно показао како је теза француских просветитеља о привредној неразвијености и непросвећености као главним изворима религија погрешна. Исто тако и да свака религија има и политичко учење. Самим тим религија и политика по њему су неодвојиве. Тиме је подстакао политикологе да у анализирању политике почну да проучавају како религија утиче на политичке ставове. На тај начин је допринео рађању политикологије религије.

Кључне речи: политикологија религије, Алексис де Токвил, религија, политика, просветитељство

Политикологија религије, млада наука која се формирала у последњим деценијама 20. века (Јевтић 2007а), као и свака друга наука имала је своје претходнике. Они су утирали пут рађању дисциплине. Један од најзначајнијих посленика на томе пољу је и француски теоретичар Алексис де Токвил (Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville) (1805-1859). Токвил је по професионалној формацији био правник. Поред права, интересовао се за многе друге проблеме друштвеног живота.

Као резултат тога настало је дело које важно за многе друштвене науке; за социологију и политикологију посебно, исто тако и

за филозофију. Токвилово (2002) дело „О демократији у Америци“ сматра се у САД једним од најзначајнијих дела за разумевање настанка политичког система ове земље. Токвил је посебно значајан за све друштвене науке које се баве религијом, исто као и за филозофију религије. Живео је у време када је Француску обликовала идеологије коју су, заједно са Џоном Локом и другим, утемељили чувени филозофи француског просветитељства: Монтескије, Волтер, Дидро, Хелвецијус, Холбах, Даламбер, Жан Жак Русо... Да би се разумело зашто је Токвил важан за науке које се баве религијом, а посебно за политикологију религије, веома је важно показати у чему је суштина ставова француских просветитеља према религији.

Француски просветитељи су, генерално гледано, о римокатоличкој цркви имали негативно мишљење. То негативно мишљење не значи да су сви они били атеисти. Напротив по том питању међу њима је било разлике. Али су углавном сматрали да религија, таква како се испољава кроз учење римокатоличке цркве, није добра, а самим тим ни корисна човеку, већ обрнуто штетна. И ту су сви просветитељи имали сличан став. Дакле по питању саме религије код њих је постојала разлика. Неки су било потпуни атеисти, док су други хтели неку врсту реформисане религије коју се називали деизам, на пример, Волтер (Коларић 1998, 164). Кажу да је Волтер говорио да како „механизам часовника указује на свог творца, тако и механизам света указује на свог“. Мудри Волтер даље каже „како су атеизам и деизам само за образоване и просвећене људе, али да је за обичан народ неопходна вера у Бога“ (исто). По питању римокатоличке цркве сви су, међутим, били веома критични. Волтеру се приписује славна крилатица која се односи на римокатоличку цркву: „Уништите бестидницу“. Углавном су сматрали да је религија, таква каква је, узрок неразвијености друштва и неслободе. Следећи ту мисао, неки од њих су били и тврди атеисти. Такав је био Пол Холбах (1723-1789). У своме делу „Разоткривено хришћанство“ (D' Holbach 2006) напао је хришћанство и религију уопште као препреку моралном напретку човечанства. Колико је било разлике међу њима, види се из тога што је Волтер, који је такође био критичан према цркви, снажно осудио ово дело (Voltaire 2009). Слично Холбаху мислио је и Хелвеције. Он је веома много утицао на материјализам Карла Маркса (Коларић 1998, 166).

Њихови ставови су пресудно утицали на снажне политичке покрете, какви су били амерички рат за независност и француска буржоаска револуција. Све до скоро, ставови француских просветитеља о религији доминирали су друштвеном науком. Владало је широко веровање међу западним религиолозима и друштвеним посленицима у потпуну победу и исправност наслеђа просветитеља. Зато су друштвени посленици имали став да је религија последица привредне неразвијености и ниског степена образовања и да ће, како буде растао животни стандард и степен образовања, религија полако

нестајати из друштвеног живота. Све то је трајало све до скоро. А нарочито је своју вредност добило после промена које су задесиле Европу 1968. године и снажног студентског покрета. О томе сада ве-ома популарни француски филозоф Мишел Онфре (2005), чија је књига „Атеолошка расправа“ продата у тиражу већем од пола милиона примерака, вели:

„После маја ’68. стекли смо утисак да смо прешли на цивилизацију у којој више нема места за Бога нити за религију, у којој јудеохришћанство није закон. Прешло се на нешто друго. А онда је дошло до потпуно нове међународне геостратешке конфигурације: до пада Берлинског зида, неуспеха либералног социјализма с Митераном у Француској, а затим до атентата 11. септембра што је створило нове односе у свету. Од тог тренутка политика се повлачи у корист религије и поново избијају сукоби цивилизација. Имате блок јудеохришћанске цивилизације: Европу и Америку, насупрот исламском блоку. Натерани смо да бирамо између једног и другог, тј. Џорџ Буш или Бин Ладен, Коран или Библија...“¹

Како видимо, Онфре само констатује да се мислило да је ’68. била коначни тријумф онога о чему су говорили француски просветитељи. Али сам додаје да је требало четрдесет и три године да се види да је та прогноза била погрешна и тешка заблуда. И да је религија још снажније испливала као прворазредна политичка чињеница. А да се знало да је то заблуда и да то може да се деси, можда би водеће политичке снаге Запада биле у стању да све то предвиде и да спрече развој догађаја какав је био 11. септембар. А он је симбол много значајнијих промена које су захватиле свет, него што су директне последице самог напада на Светски трговински центар и Пентагон.

Да се знало да идеја мултикултурализма, колико год лепо то звучало, није лако остварив циљ, можда би Запад и даље био хришћански без придошлица, од којих неки не би могли да служе као пета колона оних који желе да га униште. Али, то се нажалост није хтело да зна. Мислило се да ће све бити онако како су просветитељи говорили. Да ће општи пораст образовања и благостања утицати да људима буде свеједно и да ће им се „фућкати“ за Бога. Па ће онда, где год да се нађу, функционисати као грађани којима религијске вредности неће бити важне ако противурече благостању. Показало се да је то трагична заблуда (Rex 2007).

Питање које се може поставити јесте да ли се све то могло предвидети, тј. да религије неће умрети, већ да ће наставити да и даље играју велику политичку и друштвену улогу. Одговор је једноставан. Не само да је могло, него је то сасвим јасно описано. Описао је то поменути Алекис де Токвил, али не само он, него и многи други мислиоци, који су видели да религија није последица неразвијености

¹ О томе како религиологија утиче на политику САД, погледати у: Jevtić 2010.

и сиромаштва, већ да напротив може да иде раме уз раме са развојем науке, технике и политичких и друштвених слобода уопште. САД су биле посебан пример за то. То је држава која је у 19. веку достигла најбржи развој материјалних производних снага и највиши степен развоја демократије и савременог политичког система. А све то је остварено уз потпуну симбиозу религија и на њима заснованих верских заједница и политичких и друштвених делатника. Тако се показало да религија није обавезна препрека напретку друштва. Односно, да ако то јесте, а некада јесте, онда то није због саме религије, већ због низа околности у којима религија делује и начина на који остварује свој утицај. И друго, да то зависи од природа самих религија. Тачније, да нису све исте и да не изазивају исте друштвене и политичке последице.

Поменути Алексис де Токвил је то видео и на то упозорио француску и интелектуалну јавност западно-европског света. За време свога боравака у САД он је најпре видео да је веза између религије и развоја тога друштва директна. Тачније, да је читава држава настала, између осталог, и као потреба остваривања хришћанских идеала.

Пре свега, Токвил истиче чињеницу коју су модерна европска друштва потиснула. Она се односи на схватање односа религије и политике. Модерна европска друштва полазе од чињенице да су људска права неotuђива, а међу тим људским правима истиче се, као једно од фундаменталних права, право на слободно прихватање, неговаше и истицање верске припадности и слобода богослужења. У исто време, та друштва истичу да религија и политика морају бити одвојене. Она су формирана на секуларним претпоставкама, тј. на одвајању вере од државе. При томе се код многих, али не код свих, под секуларизмом не схвата просто институционално одвајање религије од државних институција, већ се мање или више води борба против религије. Са покушајима да се поспешу њено што скорије нестајање, како су француски просветитељи очекивали. Са друге стране, сама природа религије је таква да она обухвата све аспекте људског живота, значи и политику и право, самим тим и државу. То онда значи, ако се дозвољава исповедање слободе вере, да не би смео да се спречава и онај део религијског учења који се тиче политике. Али, како многа модерна друштва покушавају да то спрече, онда она немају праву слободу религије. Док истовремено чувају претпоставке да та слобода постоји. За разлику од њих, Токвил је јасно видео да се религија и политика не могу одвојити, без забране појединих делова верског учења и каже: „Уз сваку религију иде и једно политичко схватање, које му је, по сродности припојено (Токвил 2002, 249)“.

Већ сама та чињеница јасно показује да ако друштво жели да буде либерално, да онда мора да дозволи и исповедање вере. А како вера подразумева и политичко учење, онда се и утицај на политику мора дозволити.

Питање је само како то учинити. Постојање државне вере у европским државама је спречило ширење либерализма. Она је имала монопол и спречавала не само слободно функционисање других вера, него и било какав критички дух у оквиру саме владајуће религијске заједнице. И као таква, државна вера је спречавала развој друштва. О томе Токвил (2002, 249) вели:

„Још срећемо међу нама побожне хришћане, чија побожна душа воли да се храни истинама загробног живота, они ће се без сумње покренути у прилог људске слободе, која је извор сваке моралне узвишености. Хришћанству које је све људе изједначило пред Богом неће бити немило да види све грађане једнаке пред законом. Али, неким чудом религија се ухватила у коло са силама које демократија обара и често јој се дешава да одбацује једнакост, коју иначе воли, и да проклиње слободу као каквог непријатеља, а кад би је узела под руку могла би осветити њене напоре.“

Решење је нађено у поменутом секуларизму.² Али је секуларизам различит у Европи и у САД. У Европи се секуларизам претворио у оруђе за борбу против религије. И то је и данас. Било да је та борба груба, каква је била политика француских револуционара према римокатоличкој цркви, било да је суптилна, каква влада данас у западноевропским друштвима, када се на све могуће начине верске догме настоје разводнити и представити као препрека модерном начину живота. Ту се религија одваја не само до државе, него и од политике. И стално се форсира та идеја да се религија и политика морају одвојити и да се никако не сме дозволити утицај верских заједница на политички живот. За разлику од тога у САД је створен специфичан секуларизам. Секуларизам који је формално одвојио веру од државе, али је није одвојио од политике.

Токвил (2002, 249) о томе вели:

„Највећи део енглеске Америке населили су људи који пошто су се изузели испод ауторитета папе, нису се потчинили никаквој верској власти; донели су, дакле, у Нови свет једно хришћанство које не бих умео боље оцртати него ако га назовем демократским и републиканским: то ће неопходно погодовати успостављању републике и демократије у јавним пословима. Од почетка, политика и религија су сагласне, и од тога доба нису престале такве бити.“

Токвил нам овде показује да се политика у САД, односно од момента усељавања Европљана у британску колонију Америку стално налазила у сагласности са религијом, која је била у функцији успостављања републике и демократије. И из тога се извлачи закључак да су религијске идеје стајале у основи стварања америчког политичког система. А то је било сасвим другачије у Европи. Да је то тако потврђују и сви савремени амерички извори. Тако је Џозеф Грибо-

² О односу вере и секуларизам данас погледати у: Биговић 2010.

ски, председник Института за религију и јавне политике из Вашингтона, рекао:

„Религијска слобода је основни разлог успеха америчке републике. То је прва слобода у Повељи о правима. Наши оснивачи нису видели религију као приватну ствар, која нема односе са јавном политиком. Сасвим другачије они су видели религију и религиозан народ, као камен темељац наше демократије и симбол наше виталности као нације“.³

Дакле, савремени аутор потврђује оно што је Токвил рекао век и по раније. Да је религија основ америчког политичког поретка слично потврђује и политиколог религије Кент Волд:

„Устав је јасно утврдио секуларну државу или секуларну владу, али чинећи тако није било намере да се религија спречи да има утицај на друштво уопште и посебно на политику. Управо су религијске идеје имале снажан утицај на сам Устав и на политички систем који је тако створен. Религијске идеје су имале снажан утицај на различите покрете, укључујући онај који је довео до укидања ропства и и на унапређење грађанских права. Религијске институције остају важна места где народ учи грађанске норме.“⁴

Тиме видимо да је амерички секуларизам сасвим другачији од секуларизма који постоји у Европи. Овде је секуларизам у функцији ангажовања религијских идеала и религијских активиста у циљу остваривања државне политике. А то је потврда да је Алексис де Токвил веома добро проценио политичке капацитете религија.

Самим тим, то је веома важно за политикологију религије, јер се тиме види да Токвил показује како религија обавезно има своје политичко схватање. Самим тим, свако ко жели да проучава политику, односно да се бави политикологијом, ако жели да има прави увид у ствари, мора да познаје политикологију религије. Зато што је религијски облик свести један од најраспрострањенијих и најприсутнијих у друштву; самим тим, религија битно утиче на политику. А политикологија религије се бави управо само тиме. Дакле, основни закључак је да је неуважавањем овог става, који је изнео Токвил, западна политикологија јако погрешила, јер није узимала религијске чиниоце као чиниоце који утичу на полититку. Самим тим је начинила бројне грешке, које данас скупо плаћа. О томе говоре и оснивачи Института за политикологију религије из Дуисбурга у Немачкој, проглашавају-

³ Цитирно према: *Hearning on State Department Annual Report on International Religious Freedom Before the House International Relations Committee Subcommittee on international Terrorism Nuclear Non-proliferation and Human Rights*, pp. 1-2, Institut on Religion and Public Policy. Погледати сајт www.religionandpolicy.org.

⁴ Цитирано према: *Separation and Interaction: Religion and Politics in the Unites States. U. S. Society & Values* (electronic journal of the U. S Information Agency), vol. 2, no. 1, 1997, pp. 16.

ћи за мото свог института следећу реченицу: „Ко не разуме религију, не може разумети политику (Innerhofer 2008)“. Како је поменути Институт основан 1996. године, то значи да до тада Немци нису разумели политику. Да су проучавали политикологију религије, односно политичка учења религија, знали би да Турци и други муслимани, који су у милионском броју пристигли у Немачку не могу без ислама. А како је у исламу вера неодвојива од политике, морало би им бити јасно да ће имигранти у име слободе религије тражити примену шеријатског права на тлу Немачке и тиме довести немачки правни систем у питање. Колико је то белодана чињеница види се из ставова које је објављивала најумеренија исламска заједница на свету – она из бивше СФРЈ. У једном од њених најистакнутијих публикација „Таквиму“, у броју за 1992, на стр. 68, објављено следеће: „Ислам тежи да уништи све државе и владе било гдје на лицу земље које су супротстављене идеологији и програму ислама“.⁵

Ми смо то већ говорили када смо споменули мултикултурализам. Да су идеолози западног мултикултурализма имали у виду да муслимани који дођу на Запад неће моћи да се ослободе политичког учења ислама, вероватно би добро размислили када су отварали своје границе за потребну радну снагу. Добро би размислили одакле би регрутовали нове раднике,⁶ зато што је одређена политичка култура настала на одређеним религијским претпоставкама, тако да те претпоставке битно утичу на функционисање једног политичког поретка. Узмимо нпр. секуларизам. Зашто је секуларизам рођен у Европи, односно код хришћана? Па, зато што је природа хришћанства таква да дозвољава секуларизам. Исус је живео у најорганизованијој држави оног времена – римском царству, и показао индиферентност према њој, позивајући своје следбенике да га следе и поступају исто. Зато хришћани могу да покажу индиферентност према политичком уређењу и да прихвате сваки облик политичког система. За разлику од тога, Мухамед је деловао у племенској заједници. Он је деловао као веровесник, првосвештеник, своју заједницу је уредио као државу и био њен шеф. Истовремено, био је врховни судија и врховни командант војске. И то је пример како мора бити уређена исламска заједница. Дакле, то је пут којим се постиже спасење после смрти. Ако га не следите, горећете у паклу. Зато верни муслиман не може прихватити демократију. Ту чињеницу Запађаци неће да виде. Резултат може бити или одустајање од наметања демократије и од људских права по западном моделу, или рат до истребљена, а то се мора избећи по сваку цену.

⁵ О интеграцији ислама видети у: Liyakat 2011.

⁶ О томе погледати у: Chris 2011.

Посебно је важно да су у Европи најжешће критике просветитеља биле упућиване римокатоличкој цркви. Она је оптуживана да је главни стуб ретроградних апсолутистичких феудалних монархија. Некако се искристалисало да је римокатоличка црква сама по себи неприлагодљива демократским и републиканским политичким системима. Токвил је својим радовим доказао да то није тачно на примеру римокатолика у САД.

САД су, наиме, претежно протестантска земља. Али су веома брзо, после првих таласа усељеника, у нови свет кренули и римокатолици. Као што су протестанти бежали од стега које су наметале владајуће цркве – римокатоличка и лутеранска, тако су и римокатолици бежали од угњетавања којим су их излагали протестанти. То је посебно био случај са ирским протестантима. Они су били под влашћу англиканске Енглеске, која је као англиканска рођена из сукоба са римокатоличком црквом. Стога је англиканска црква имала веома непријатељски однос према римокатолицима.

Када је после америчког рата за независност 1776. године Америка никла као оаза верских слобода, велики број Ираца римокатолика упутио се преко океана, тражећи спас од верских прогона. Дошавши у САД, затекли су сасвим друкчију религијску слику, него ону коју су оставили код куће, где је њиховом земљом владао енглески краљ који је, истовремено, био и поглавар државне англиканске цркве. У Токвилово време било је већ много римокатолика у САД (Токвил 2002, 249). Ти римокатолици, чија је црква била стуб феудалног поретка у Француској против кога су устале масе, у САД је са огромним одушевљењем прихватила сасвим друкчији политички поредак. Поредак који је био сушта супротност поретку иза кога је у Француској стајала римокатоличка црква. Токвил о томе вели:

„Ти католици показују велику верност у вршењу свога богоштовља и пуни су жара и ревности у својој вери; они, међутим чине највише републикански и најдемократскији слој у Сједињеним државама“ (Токвил 2002, 249).

Није нелогично што Токвил, знајући како либерални интелектуалци у Француској гледају на религиозне римокатолике, констатује да та чињеница њих изненађује. Јер су они главног противника имали у поретку иза кога је црква снажно стајала. У САД је ситуација била сасвим друкчија. Описујући зашто су римокатолици окренути поштовању републиканских и демократских традиција, Токвил каже:

„Већина католика је сиромашна, па им је потребно да сви грађани владају, да би и они ушли у власт. Католици су мањина, па им је потребно да се свачија права поштују, да би били сигурни да ће и они моћи користити своја. Та два разлога их наводе да, чак и несвесно, прихвате политичке доктрине које би прихватили можда са мање жара да су богати и да преовладају“ (Токвил 2002, 250).

Додуше, веома је важно да Токвил овде не искључује да римокатолици, ако би били у прилици да буду већинска заједница, можда не би са толико жара бранили демократске принципе, него би се понашали као у Европи.

У сваком случају, најважнија је чињеница да Токвил снажно истиче да су религије битно заинтересоване за политичка питања и да се то не може избећи. Оно што је посебно важно јесте да Токвил истиче да веза између слободе, просвећености и религије није немогућа, што је сушта супротност оном што су говорили француски просветитељи.

„[...] али Америка је ипак још оно место на свету где је хришћанска религија сачувала највише истинског утицаја на душе ;а ништа не показује боље колико је ова корисна и природна човеку, пошто је земља у којој она врши највећи утицај истовремено и најпросвећенија и наслободнија“ (Токвил 2002, 252).

О томе да је вера свеprisутна и да утиче најснажније на политичко понашање, док је то у Европи сасвим друкчије приметио је и написао и владика Николај Велимировић, који је дуго боравио у САД. Он описује како га је примио председник САД Ворен Хардинг (1921-1923):

„Кад сам се састао са председником ја сам му се између осталог захвалио, што он у својим говорима народу опомиње народ на Бога и на узвишени хришћански морал. 'Држите се Христа, господине Председниче', рекох, 'и он ће Вас држати'. Председник брзо одговори: 'Нека је Он свима у помоћи, ја сам васпитаван од детињства да се њега држим, и ја се у томе нећу изменити'“ (Мартиновић 2011, 56).

Говорећи даље о повезаности политичара и религије наводи случај да је тадашњи министар иностраних послова Роберт Ленсинг (1864-1928), док је био у функцији министра, пуне две године сваке недеље држао деци предавања о вери, у истој цркви у којој је владика Николај проповедао (Мартиновић 2011, 57).

Како видимо, то је трајна чињеница у историји САД. Да се политика и религија налазе у истом возу и да врхунски политичари користе религију као централни нерв око кога ткају своје практичне потезе. Токвил је то јасно описао и показао у својој књизи. Али, европски читаоци нису на то обратили довољну пажњу. Зато што је ситуација у Европи била битно друкчија. Ту су верске норме из дана у дан нестајале из живота. И сви су живели у убеђењу да је одумирање религије само ствар времена, како нам је рекао Онфре.

Зато за оног ко је читао Токвила није изненађење понашање претпоследњег председника САД Џорџа Буша млађег. Он је, наиме, стално говорио како је његов водећи политички филозоф Исус Христ са којим се, како он говори, свакодневно консултовао око политичких потеза које ће вући (Јевтић 2007b).

Токвил на следећи начин описује зашто је религија била неопходна САД, односно Американцима, и то као неопходан услов за стварање САД таквих какве су:

„У Сједињеним државама постоји безбројно мноштво секти. Све се разликују по обредима којима славе творца, али се све слажу у погледу међусобних дужности људи једних према другима. Свака секта обожава, дакле, Бога на свој начин, али све оне проповедају исти морал у име Бога. Ако је за човека као појединца веома корисно да му вера буде она права, није тако и за друштво. Друштво нема ничега да се боји, ни чему да се нада у загробном животу, и најважније му је не толико да сви грађани исповедају праву веру, него да исповедају неку веру. Уосталом, све секте у Сједињеним Државама припадају великој хришћанској заједници, хришћански морал је свуда исти“ (Токвил 2002, 252).

Из овога се може закључити да је морал заснован на вери код људи изградио потребу да се понашају у складу са договорима које са другима праве. А то је основ који омогућује успешно реализовање свих постављених задатака. У привредном смислу то значи напредак. Зато су САД постигле да буду најразвијенија земља на свету. Конкретно говорећи, морал заснован на религији и верској заједници терао је предузетнике да стриктно поштују договорено. Ако је, рецимо, било договорено да се тај и тај дан испоручи толико и толико дрвене грађе и тог и тог квалитета, тако је и било. Судови нису били оптерећени споровима такве врсте или су били далеко мање оптерећени него у другим деловима света, где се такве норме нису поштовале. А све је то рађало једну релаксирану атмосферу за привредни напредак и раст животног стандарда.

А у политичком смислу то обавезно подразумева толеранцију, а та толеранција подразумева демократију. Без толеранције и поштовања права других, а сви су мањине, није могуће остварити заједнички интерес. Зато што нико нема снаге да наметне своју вољу другима. Управо због тога Токвил показује како религијске норме уређују државу:

„Рекао сам већ да се амерички свештеници сви изјашњавају за грађанску слободу, не изузимајући чак ни оне који не прихватају верску слободу; не виђа се, међутим, да подржавају неки одређени политички систем. Они настоје да остану по страни од јавних послова и не мешају се у страначке комбинације“ (Токвил 2002, 252).

И ту је кључни одговор за разумевање утицаја религије на политички живот, односно на политику. Скоро сви људи су везани за неку верску заједницу. А свештеници, тј. духовне вође свих тих секти безусловно су и за поштовање грађанских слобода, што обавезно води у демократију. Посебно је важно, што Токвил истиче, да чак ни они који су против верских слобода нису против постојећег демократског система. То је, уосталом, био услов њиховог преживљавања. Сетимо се само нпр. верске заједнице Амиша. Питамо се кад би

они преживели поштујући верско уверење да се не служе силом, да није постојао политички поредак у коме је било тешко кривично дело ометање живота других, ма колико вам они били несимпатични.

Поводом тога, Токвил нам даје кључно објашњење како религије утиче на политику у САД:

„Не може се дакле рећи да у Сједињеним Државама религија има неки утицај на законе ни на појединости у политичким схватањима, него она усмерава нарави, и само тиме што уређује породични живот ради и на уређењу живота у држави“ (Токвил 2002, 252).

Нема, дакле, директног деловања верских заједница на креирање закона и правног поретка на коме се заснива политика. Али се преко хришћанских вредности негује идеја која се трансформише у политичку акцију и рађа одређен политички поредак.

Колико је религија важна и колико је незамисливо у Токвилово време било да будете нерелигиозан у САД, јер је религија сматрана неопходном за очување републиканских институција, најбоље показују следеће речи:

„Не знам да ли сви Американци верују, јер ко би могао прочитати шта је у дну срца, али сигуран сам да религију сматрају неопходном за опстанак републиканских институција. Такво схватање није својствено само једној класи или странци налазимо га у свим слојевима“ (Токвил 2002, 253).

Оно што је посебно важно јесте да се у Европи дуго сматрало да је религија, тј. хришћанство главни узрок неслободе. И да без уклањања хришћанских догми нема ни слободе. Токвил је, анализирајући америчку ситуацију, приметио да је тамо стање сасвим друкчије. Тако је, по њему, управо ширење хришћанства било услов ширења слободе.

„Американци у својим мислима тако потпуно поистовећују хришћанство и слободу да је скоро немогуће постићи да замисле једно без другог... Видео сам како се Американци удружују како би слали свештенике у нове државе Запада и да би онде основали школе и цркве; боје се да се религија не изгуби у тим шумама и да народ који се тамо рађа неће бити исто тако слободан, као онај из кога је произашао. Сретао сам богате становнике Нове Енглеске који су напуштали завичај да би отишли на обале Мисурија или у прерије Илиноиса, да тамо ударе темеље хришћанству и слободи... Мислите можда да ти људи делају једино имајући у виду загробни живот, али варате се: вечност је само једна од њихових брига. Кад испитујете те мисионаре хришћанске цивилизације, веома ћете се изненадити што ће вам они често говорити о овоземаљским добрима и што ћете наћи политичаре где сте веровали да видите само вернике. 'Све су америчке републике међусобно солидарне', рећи ће вам они. 'Кад би западне републике пале у анархију или под јарам деспотизма, и републиканске институције које цветају на обалама Атлантика биле би веома угрожене; у нашем је, дакле, интересу да нове државе буду побожне, да би нам омогућиле да останемо слободни'“ (Токвил 2002, 254).

Сасвим необично тумачење за сваког политиколога који је научио да анализира политичке појаве и процесе на сасвим друкчији начин. У којој се европској политиколошкој школи учи да се демократија, слобода и републиканизам развијају преко хришћанске мисије? Али, како видимо, Токвил нам баш на то скреће пажњу да се у САД развијањем хришћанства, и то преко хришћанских мисионара који су ширили хришћанство, развијао политички систем САД. За европску политикологију то је коперникански обрт, зато у Европи политикологија религије дуго није могла да се зачне као једна од дисциплина у оквиру политичких наука. Зато што је овакав начин размишљања био скоро незамислив. Али, како видимо, без њега није могуће разумети настанак политичког система земље, која обликује светску политику барем последњих педесетак година.

Зашто су европски аналитичари немоћни да разумеју такве односе религије и политике, Токвил нам показује следећим речима:

„Филозофи 18. века врло су просто објашњавали поступно слабљење вере. Верски жар, говорили су, мора се гасити што се више увећава слобода и просвећеност. Незгодно је само што се чињенице не слажу с том теоријом“ (Токвил 2002, 255).

Филозофи 18. века су његови земљаци, просветитељи. Како је то било јуче за њега и његове савременике, он нема потребе да спомене о коме се ради. Али, нама је важно да прецизирамо да се ради о просветитељима. Дакле, Токвил најједноставнијим могућим речима побија читаву просветитељску теорију о религији. Зато што се он позива на наведене доказе, којима указује да је у САД, земљи где се просвећеност и слобода највише развила, то ишло управо супротно очекивању просветитеља. У време просветитеља САД су се тек рађале и они нису могли да виде да је тамо ситуација сасвим друкчија него у Европи. Али Токвил је то приметио и обавестио француску и европску интелектуалну јавност да не следе у тим питањима просветитеље, али га они нису послушали. Резултате тога видимо данас.

Говорећи о томе Токвил додаје:

„При доласку у Америку прво ми је пала у очи та религиозна страна земље. Што сам дуже боравио онде све сам више запажао крупне политичке последице које су проистицале из тих за мене нових ствари“ (Токвил 2002, 255).

За политикологе, а политикологе религије посебно, ово је капитална чињеница. Токвил потцртава да су крупне политичке последице проистицале из религионе стварности САД. Дакле јасно нас упозорава да се демократска политика развијала због прихватања и остваривања религијских идеала. Посебно важно за њега је било то, што је, иако римокатолик, без икакве двојбе признавао да услед деловања римокатоличке цркве у његовој отаџбини „религија и дух слободе корачају готово увек у супротним правцима. Овде сам их видео присно сједи-

њене: владали су заједно на истом тлу (Токвил 2002, 255).“ Значи видео је у САД оно што је у Европи било незамисливо.

Вероватно сви аналитичари и читаоци који су одрасли у европском културном миљеу, када сазнају ове чињенице, себи постављају питање како је религија могла да игра такву улогу у историји и садашњости те велике земље, с обзиром да се она обраћа, пре свега, ономе што се дешава изван овог живота. Токвил и ту даје одговор и показује да религија у САД иде у супротном смеру од горе очекиваног правца кретања. Религија је у САД окренута овоземаљском животу.⁷ Токвил о томе вели:

„Не само да се Американци своје вере придржавају из интереса, него често у овај свет постављају интерес који човек може имати да је се придржава. У средњем веку, свештеници су говорили само о загробном животу; нису много марили да докажу да искрени хришћанин може бити срећан и на овом свету. Али амерички проповедници стално се враћају на земљу и тек врло тешко могу од ње да одвоје поглед. Да би јаче дирнули слушаоце, свакодневно им указују на то како вера погодује слободи и јавном реду, па је човеку често тешко да разабере, кад их слуша, је ли главна сврха религије да прибави вечно блаженство на оном свету или благостање на овоме“ (Токвил 2002, 479).

Већ сама ова информација показује зашто је религија у САД могла да буде један од најважнијих друштвених и политичких покретача, што у Европи није била. Наиме, како овде видимо, Токвил показује да проповедници у САД проповедају да религија има за основну функцију да обезбеди слободу и просперитет својим приврженицима. И да исто тако помогне властима у одржавању јавног реда који је услов за успешно функционисање друштва. Како су САД заиста успела да до максимума развију материјалне производне снаге (Guest 2010), а да истовремено изграде најлибералнији политички поредак, види се да су свештеници, односно проповедници, били један од важнијих чинилаца у стварању таквог система вредности и таквог политичког поретка.

За сам крај текста, веома је важно подвући следеће. Алексис де Токвил је својим истраживањем политичког система у САД успео да нам покаже да су представници француског просветитељства: Холбах, Хелвецијус, Даламбер, Дидро – ни Волтер није био далеко са деизмом – својим схватањем религије, заснованим на њиховом сопственом искуству са римокатоличком црквом у Француској погрешно закључили да су корени религиозности последица непросвећености и сиромаштва и да ће са порастом степена образовања и порастом животног стандарда нестати. Затим, да се јединство религија и политике безусловно мора претворити у тиранију, те их по сваку цену треба одвојити.

⁷ О језику који религија користи, погледати у: Đorđević 2009.

Токвил је на примеру САД показао да резултат може бити сасвим супротан од очекивања просветитеља. Наиме, Америка је достигла највиши степен политичких слобода и изградила најлибералнији систем вредности уз потпуну симбиозу, кооперацију, па чак и уз идеолошку подлогу, коју је религија давала. Самим тиме, његово дело је значајно за политикологију религије. И то вишеструко. Прво, јасно је истакао да свака религија има и своје политичко учење. Стога, ако друштво хоће да поштује слободу исповедања вере, мора да толерише и онај део религије који се бави политиком. Самим тим постаје јасно да религија мора да утиче на политику на овај или онај начин. Тиме је дао задатак политиколозима да проучавају степен и врсте утицаја религије на политику. Истраживања настала на основу тога допринела су рађању политикологије религије. Зато што у мери у којој су политиколози сагледавали да је утицај религије на политику неизбежан, у тој су мери тој чињеници посвећивали пажњу. А Токвил им је својим делом указао да ће се то морати уважити жели ли се политика разумети.

Посебно је важно да је његов став о спрези политике и религије у САД посебна инспирација онима који су се бавили политичким системом ове велике земље. Као последица, рађа се сасвим посебна област, политикологије религије, која се бави специјално утицајем религије на политику САД. А САД дају тон светској политици и без разумевања вектора који покрећу ову велику земљу није могуће разумети политику уопште. Најважнији део оног што се у последњим деценијама 20. и у првој деценији 21. века десило у спољној политици САД, посебан је доказ за то. Њихова борба са тероризмом се свела на борбу са једним специфичним тероризмом који своју инспирацију налази у исламу. Желели то да признају или не, Американци су увучени у сукоб који се, противно вољи већинске Америке, од стране њихових противника, али и од стране многих умерених муслимана, доживљава као наставак средњовековних крсташких похода. А Токвил је све то наговестио својим грандиозним делом "О Демократија у Америци", које се сматра једним од најзначајнијих дела посвећених настанку САД.

ЛИТЕРАТУРА

- Биговић, Радован. 2010. Вера у постмодерном и постсекуларном свету. *Теме* 34 (4).
 Валчић-Лазовић, Нада. 2009. Демократија је промашила циљ. *НИИ* 3044.
 Voltaire, Francois Marie Arouet. 2009. *Oeuvres completes*. XXVII. Paris.
 Guest, Mathew. 2010. Evangelicalism and Capitalism in Transatlantic Context. *Политикологија религије* 4 (2): 257–80.
 Đorđević, Dragoljub B. 2009. The Sociological Understanding of the Language of Religion. What is the Word About? *Политикологија религије* 4 (2).
 Innerhofer, Ian. 2008. A Short Portrait of the Development of the 'Political Science of Religion' in the German-speaking Countries. *Политикологија религије* 2 (1): 193–96.

- Jevtić, Miroljub. 2007a. Political Science and Religion. *Политикологија религије* 1 (1): 59–69.
- _____. 2007b. Position of President and Religion within Political System of USA. *Политикологија религије* 1 (2).
- _____. 2010. Christian Fundamentalist and US-Euroasian Policy. *Теме* 34 (1).
- Коларић, Иван. 1998. *Филозофија*. Ужице.
- Chris, Allen. 2011. Fear and Loathing: The Political Discourse in Relation to Muslims and Islam in the British Contemporary Setting. *Политикологија религије* 5 (1).
- Liyakat, Takim. 2011. The Indigenization and Politicization of American Islam. *Политикологија религије* 5 (1): 115–28.
- Мартиновић, Ксенија. 2011. *Политичке оријентације у делима владике Николаја Велимировића*. Београд: Центар за проучавање религије и верску толеранцију.
- Онфре, Мишел. 2005. *Атеолошка расправа*. Београд: Рад.
- Rex, John. 2007. Secular Substitutes for Religion in the Modern World. *Политикологија религије* 1 (1).
- Токвил, Алексис де. 2002. *О демократији у Америци*. Нови Сад и Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Holbach, Paul-Henri Thiry. 2006. *Le Christianisme dévoilé*. Paris.

Miroljub Jevtić, University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, Belgrade

ALEXIS DE TOCQUEVILLE AS FORERUNNER OF POLITOLOGY OF RELIGION

Abstract

Politology of Religion, one of the youngest in the field of political sciences, and non-theological sciences on religion, had its forerunners. One of the most important forerunners was Alexis de Tocqueville (1805-1859). In his works Tocqueville showed in detail how the French Enlightenment philosopher's thesis, on economic underdevelopment and ignorance as the main sources of religion, are wrong. Also he showed that each religion has a political doctrine. That's why religion and politics are inseparable for him. This induced political scientists to analyze how religion affects on political attitudes. Dealing in this way Alexis de Tocqueville contributed to the birth of Politology of religion.

Key Words: Politology of Religion, Alexis de Tocqueville, Religion, Politics, Enlightenment philosophy.